

نفقه از دیدگاه قرآن و روایات

مهدی بهره‌مند*

تاریخ دریافت: ۹۴/۶/۲۶

محبوبه عسکری بدویی**

تاریخ پذیرش: ۹۴/۸/۱۷

چکیده

نفقه در لغت به معنای خروج و مستهلک شدن است، و در اصطلاح به تمام نیازمندی‌های متعارف زن که متناسب با وضعیت وی طبق مبانی شرعی تعیین شده است اطلاق می‌گردد؛ نفقه زوجه در ازدواج دائم در حقوق ایران و اسلام بر عهده شوهر است. تأمین هزینه خانواده از جمله کلیه مخارج شخصی زوجه دائم بر عهده شوهر است و زوجه در این زمینه هیچ‌گونه تعهد یا مسئولیتی نخواهد داشت هر چند زوجه از ثروت فراوانی برخوردار باشد. این حکم در حقوق ایران بدون تردید اعمال می‌گردد و در حقوق اسلام مستندات این حکم آیات قرآن و اخبار و روایات موثق واصله در این زمینه است.

کلیدواژگان: نفقه، تمکین، عصیان، حق، حکم.

مقدمه

خانواده به عنوان اولین، اساسی‌ترین و بنیادی‌ترین عنصر جامعه، همواره از جهات متعدد مورد توجه شارع مقدس، فقها و حقوقدانان قرار داشته است؛ زیرا شخصیت هر انسانی در خانواده و در دامن والدین او شکل می‌گیرد. اگر خانواده از استحکام و موقعیت بهتری برخوردار باشد، تمام اعضای آن، اعم از همسران و فرزندان، با آرامش بیش‌تر مسیر رشد و تعالی را طی کرده و بالطبع، جامعه را نیز به آرامش و ثبات و سعادت می‌رسانند. یکی از راه‌های استحکام بخشیدن به بنیان خانواده، شناختن و عمل کردن به وظایف و تکالیفی است که خداوند بر عهده اعضای آن به خصوص زوجین قرار داده، تا هیچ‌یک از آنها از حدود خود پا فراتر نگذارند و سطح انتظار خود از دیگری را محدود در عرف و قانون نموده و در انجام وظایف و مسئولیت‌های خود کوشش نمایند و بتوانند با رعایت عدالت و تقوا، در مسیر حق گام برداشته و اجازه ندهند به خاطر مسائل ساده، کانون گرم خانواده که مأمّن تمام اعضا به خصوص فرزندان می‌باشد به خطر بیفتد.

یکی از اصلی‌ترین وظایف مرد در قبال همسر، طبق آیاتی از قرآن کریم، سنت نبوی(ص)، اجماع و حتی عقل، برآورده کردن نیازهای مادی اوست که «نفقه» نامیده می‌شود. قانون مدنی نیز مسئولیت مالی و اقتصادی خانواده، به خصوص زوجه را به عهده زوج گذاشته است. با توجه به آیات قرآن کریم و قانون مدنی، معنای نفقه، اسباب و شروط و ویژگی‌ها، هدف کلی تحقیق، بررسی فقهی، حقوق نفقه زوجه و اقارب بر اساس متون شرعی اعم از قرآن و روایات می‌باشد.

پیشینه تحقیق

اهمیت حقوقی خانواده از جهت علمی و عملی بر کسی پوشیده نیست و بسیاری از مباحث آن در بخش‌های حقوقی مورد استفاده بوده؛ و خانواده از این جهت که نهادی حقوقی به شمار می‌آید تابع قوانین و مقرراتی است که حقوق اعضای تشکیل‌دهنده آن را تبیین و تعریف می‌کند. در قوانین اسلام نفقه نهادی حقوقی امضایی است و با آنچه در دنیای غیر اسلامی جاری شده تفاوت دارد. نفقه در پاره‌ای از ادیان و اعصار پیش از اسلام وجود داشته است. اما اسلام آن را با بلندنظری ویژه تثبیت بخشیده و آن را بر

خلاف پاره‌ای دیگر از مکاتب نه فقط بر اساس چهارچوب حقوقی بلکه بر پایه اخلاقی نیز استوار می‌سازد.

لزوم به پرداخت نفقه سالیان دراز است که در کلیه نظام‌های حقوقی و اخلاقی و عرفی بشری مورد پذیرش بوده و تمامی افراد صاحب این حقوق موظفانند برای اجرای مفاد نصوص وارده و روح و پیمان از هیچ کوششی دریغ نوزند و در این کار کمال دقت را به کار برند. در زمینه بررسی فقهی و حقوقی و مستندات لزوم پرداخت نفقه تا به حال به صورت عام کتاب‌های حقوقی بسیاری نوشته شده است که از جمله این کتاب‌ها «تحریر الوسيله»/امام خمینی(قدس سره) و «حقوق مدنی» را می‌توان نام برد.

روش تحقیق

با توجه به موضوع تحقیق و فقدان پژوهش کافی، در حد توان سعی و اهتمام به عمل آمده و با استفاده از منابع حقوقی و فقهی موجود و ابعاد مختلف مسأله مورد بررسی قرار گرفته؛ و در این تحقیق تلاش بر آن است که موضوعات مطرح شده لحاظ تطبیقی داشته باشد. به همین خاطر حقوق مدنی با دیدگاه‌های فقیهان امامیه مورد بررسی قرار گرفته است؛ و در تدوین این پژوهش باید گفت که این پژوهش متکی به روش کتابخانه‌ای است. ابتدا منابع لازم را تهیه کرده و سپس نکات و مطالب لازم را استخراج کرده و بیان نموده‌ام.

معانی نفقه

الف) نفقه در لغت

"نفقه" مصدر از ریشه نفق به معنای بیرون کردن به نیکویی، و هر آن چیزی است که شخص هزینه زندگی افراد تحت تکفل خود می‌کند(پادشاه، ۱۳۴۸: ۱۷۱).
نفقه در لغت عبارت است از آنچه انفاق و بخشش کنند و علاوه بر این عبارت است از آنچه صرف هزینه عیال و اولاد کنند، هزینه زندگی زن و فرزندان، روزی و مایحتاج معاش می‌باشد(صفایی، ۱۳۹۳: ۱۴۳).

برای نفقه معانی مختلفی در کتاب‌های لغت بیان شده است. از جمله ریشه معنای نفقه را صرف و خرج و آنچه که از دراهم کم و فانی شود، می‌دانند (معین، ۱۳۴۷: ۱۶۸).

ب) نفقه در اصطلاح فقه

فقه‌های امامیه معمولاً نفقه زوجه را به معنای «غذا، لباس، مسکن» گرفته (دهخدا، ۱۳۴۷: ۱۲۲) و گفته‌اند: «نفقه زن دائمی واجب است، چنانچه می‌توان از آنان برداشت کرد که نیازمندی‌های زن که از دیدگاه آنان محصور است نفقه نامیده می‌شود و نفقه زن دائمی را واجب دانسته‌اند به شرط آنکه نسبت به شوهر در هر زمان و مکانی که کامجویی روا است به طور کامل تمکین کند، بنابراین زن نابالغ، ناشزه، و زنی که خود را برای تمکین به شوهر عرضه نکرده است حق نفقه ندارد، و نیز متعقدند که اموال، با دادن آن از طرف زوج به زوجه به عنوان نفقه به ملکیت او در می‌آید و به عهده صاحب فرزند (پدر) است خوراک و پوشاک مادر را به حد متعارف و شایسته بپردازد. نفقه زن دائم، بر مرد واجب است، مشروط بر اینکه تمکین تام و تمام کند و مرد نیز قدرت پرداخت داشته باشد و گرنه از زکات تأمین می‌شود» (حلی، ۱۳۷۶: ۳۴۹).

ج) نفقه از نظر قانون مدنی

در اصطلاح حقوق مدنی عبارت است از «صرف هزینه خوراک و پوشاک و مسکن، اثاثیه خانه و خادم در حدود متناسب عرفی با وضع زوجه» (امامی، ۱۳۶۸: ۱۴۳). به نظر می‌رسد که اگر عبارت «به طور متعارف» با «عرف آن را به رسمیت بشناسد» به تعریف اخیر اضافه شود، این تعریف دقیق‌تر خواهد بود. زیرا همانند موردی که زن به علت وضع جسمی نیازمند هزینه غیر متعارفی باشد، همان‌طور که برخی فقها ادعا کرده‌اند دیگر نمی‌توان آن را جزء نفقه محسوب نمود. مهم‌ترین بحث در رابطه با نفقه زن، اجزاء و موارد نفقه و خرجی همسر است. زیرا از یک طرف بسیاری از فقه‌های امامیه اعتقاد دارند که مقدار لازم برای نفقه زوجه، عبارت از هر چیزی است که زن به آن نیاز دارد یا نفقه شرعاً اندازه‌ای ندارد بلکه قاعده این است که به آنچه زن احتیاج به آن دارد از قبیل غذا

و نان و خورش و پوشش و فرش و پرده و سکونت دادن ... قیام نماید (طهرانی، ۱۳۶۹: ۷۶۸).

شرایط پرداخت نفقه از نظر فقه

به محض اینکه عقد ازدواج صورت پذیرفت و زوجین زندگی زناشویی خود را آغاز نمودند، شوهر مکلف به پرداخت نفقه است. البته زوجه در صورتی مستحق نفقه است که از همسر خود تمکین نماید.

تمکین به معنای اطاعت زن از شوهر در ادای وظایف زوجیت، حسن معاشرت و سکونت در منزل شوهر است. به زنی که از همسرش در مفهوم خاص و عام اطاعت ننماید "ناشزه" گویند.

ماده ۱۱۰۸- هرگاه زن بدون مانع مشروع از ادای وظایف زوجیت امتناع کند، مستحق نفقه نخواهد بود (منصور، ۱۳۹۳: ۲۰۲).

ترک منزل از ناحیه زوجه و تعلیق نفقه

زوج وظیفه دارد که در حد توان‌اش منزلی مستقل و متناسب با شؤونات زوجه فراهم نماید. حال اگر این منزل از جنبه شؤونات اجتماعی مطابق حال زن باشد ولی بسر بردن در آن منزل موجب شود که احتمال ضرر و زیان شرافتی یا بدنی (آزار و اذیت) زوجه برود، خروج وی از منزل «نشوز و عدم اطاعت» محسوب نمی‌گردد و نفقه تا زمان برطرف شدن مشکل به وی تعلق خواهد گرفت.

ماده ۱۱۱۴ قانون مدنی- زن باید در منزلی که شوهر تعیین می‌کند سکنی نماید مگر آنکه اختیار تعیین منزل به زن داده شده باشد.

ماده ۱۱۱۵ قانون مدنی- اگر بودن با شوهر در یک منزل متضمن خوف ضرر بدنی یا مالی یا شرافتی برای زن باشد، زن می‌تواند مسکن علی‌حده اختیار کند و در صورت ثبوت مظنه ضرر مزبور، محکمه حکم بازگشت به منزل شوهر نخواهد داد و مادام که زن در بازگشتن به منزل مزبور معذور است نفقه بر عهده شوهر خواهد بود (منصور: ۲۰۳).

زمان تسلیم نفقه

فقه‌های اسلام عقیده دارند که زن هر روز نفقه دریافت می‌کند، به شرط آنکه تا اول صبح روز بعد از اطاعت شوهر سرپیچی نکند مالک آن می‌گردد و الا نسبت به مدتی که تمکین ننموده مالک نیست و باید به شوهر برگرداند. مرد می‌تواند نفقه همسرش را هر ماه یکبار یا هر دو ماه یکبار، با توافق هر دو بدهد. البته گفته شده که این امر بستگی به عرف دارد بدیهی است هرگاه مقتضیات زمان و معمول محال نباشد که نفقه چندین روز یا هفته یا ماه را باید به زن داد تا بتواند زندگی کند؛ در این صورت باید که شوهر قبلاً آن را تأدیه نماید، مثلاً در شهرهایی که اجاره منزل به طور هفتگی یا ماهیانه پرداخت می‌شود (فیض، ۱۳۷۳: ۲۷۸).

موارد نفقه از نظر فقه

- الف- مسکن
- ب- البسه
- ج- غذا
- د- اثاث منزل
- ه- هزینه‌های درمانی و بهداشتی
- و- خادم

نفقه از دیدگاه قرآن و روایات

الف- آیات

برای اینکه به بررسی مبحث نفقه بپردازیم مهم‌ترین و بهترین منبع قرآن کریم است. در قرآن کریم آیات متعددی راجع به نفقه آمده است. ما با مراجعه به تفاسیر تعدادی از این آیات را بیان می‌کنیم. بعضی از آیات قرآن، صراحتاً دلالت بر وجوب نفقه دارد؛ و برخی دیگر به کمک روایات و تفاسیر، بر این مطلب دلالت می‌کند. در ذیل آیاتی دلالت‌شان واضح‌تر است آورده می‌شود:

﴿الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾
(بقره/۲۲۹)

«طلاق (رجعی) دو بار است؛ پس از آن یا [باید زن را] به خوبی نگاه داشتن یا به شایستگی آزاد کردن و برای شما روا نیست که از آنچه به آنان داده‌اید چیزی باز ستانید مگر آنکه [طرفین] در بپا داشتن حدود خدا بیمناک باشند پس اگر بیم دارید که آن دو حدود خدا را بر پای نمی‌دارند در آنچه که [زن برای آزاد کردن خود] فدیة دهد گناهی بر ایشان نیست این است حدود احکام الهی. پس از آن تجاوز مکنید و کسانی که از حدود احکام الهی تجاوز کنند آنان همان ستمکارانند».

در آیه فوق خداوند دو راه حل برای مردان پیشنهاد می‌کند: یا زنان را به نیکی نگاه دارند و یا با خوشی آن‌ها را رها کنند. نگاه داشتن به نیکی مستلزم پرداختن هزینه‌های زندگی آنان است و رها کردن به خوشی نیز مستلزم حمایت مادی از آنان در مواردی خاص.

آیات متعددی در قرآن کریم دلالت بر وجوب نفقه زوجه دارند:

﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَنَاطٌ حَفِظَتْ لِغَيْبِ مَا حَفِظَ اللَّهُ وَالتِّي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاصْرَبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا﴾ (نساء / ۳۴)

مردان قیّم بر زنان‌اند، به خاطر فضیلتی که برخی از آن‌ها بر بعضی دیگر دارند و نیز به دلیل اینکه از اموال خویش به زنان نفقه می‌دهند. علامه طباطبایی در تبیین کلمه «قیّم» در اینجا کسی است که عهده‌دار مخارج دیگری شده و به وی نفقه می‌دهد و بر پدر فرزند، پرداخت شایسته خوراک و پوشاک به زنان لازم است. شیخ طوسی در تفسیر این آیه اینگونه آورده است: «معنای آیه این است که بر پدر طفل، خوراک و پوشاک

مادر و فرزندش که او را طلاق داده است واجب است تا زمانی که مادر، فرزند را شیر می‌دهد» (شیخ طوسی، ۱۳۶۰: ۱۳۴).

آیاتی که در باب نفقه آمده‌اند بعضی صراحتاً دلالت بر وجوب نفقه و برخی به کمک تفاسیر و روایات بر این مسأله دلالت دارد:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ﴾ (بقره/ ۲۶۷)

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید انفاق کنید از روزی‌های که از زمین می‌رویانیم»

﴿وَلَن تَسْتَطِيعُوا أَن تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوا هَا كَالْمَعْلُوقَةِ
وَلِن تَصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُوراً رَّحِيماً﴾ (نساء/ ۱۲۹)

«شما هرگز نمی‌توانید میان زنان عدالت کنید هر چند [بر عدالت] حریص باشید پس به یک طرف یکسره تمایل نورزید تا آن [زن دیگر] را سرگشته [بلا تکلیف] رها کنید و اگر سازش نمایید و پرهیزگاری کنید یقیناً خدا آمرزنده مهربان است».

آیه‌های فوق بر وجوب نفقه برای مطلقه حامله تصریح می‌کند، که به طریق اولی همسری که هنوز در علقه زناشویی شخص به سر برده کانون خانواده محسوب می‌شود، مستحق نفقه خواهد بود:

﴿لَا تَخْرُجُوهُنَّ مِن بُيُوتِهِنَّ وَلَا يُخْرَجْنَ إِلَّا أَن يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا﴾ (طلاق/ ۱)

به مردان دستور داده شده است که زنان مطلقه رجعیه را از خانه‌های‌شان در زمان عده بیرون نکرده، و متقابلاً زنان موظف شده‌اند که در زمان مذکور، از خانه‌های مسکونی قبلی‌شان بیرون نروند. آیه فوق دلالت بر الزام مردان بر تهیه مسکن همسران‌شان در عده رجعیه می‌کند. مسلماً به طریق اولی آنان در زمان زندگی زناشویی نیز مستحق خوراک و پوشاک و مسکن هستند.

﴿فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ...﴾ (طلاق/ ۲)

«هنگامی که عده زنان تمام شد یا به نیکی آن‌ها را نگه داشته و به خوشی رها کنید».

شیخ طوسی در تفسیر آیه اینگونه آورده است: «این آیه امر می‌کند نزدیک اتمام دوران عده رجعیه، یا رجوع کنید به آنان به معروف، یعنی به ادای واجبات‌شان از نفقه و پوشاک و مسکن و خوش‌رفتاری، یا پس از اتمام عده از آنان جدا شوید. اگر در آیات فوق دقت کنیم مطمئناً نتیجه خواهیم گرفت که این آیات در مجموع، صراحتاً دلالت بر وجوب نفقه زوجه دارد.

ب- روایات

با مراجعه به احادیث و روایات می‌بینیم که پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت علیهم السلام راجع به نفقه زن تأکید و سفارش بسیار فرموده‌اند، در اینجا تعدادی از این احادیث را نقل می‌کنیم:

۱- روی عن رسول الله (ص) أنه قال في خطبة الوداع: «اتقوا الله في النساء فإنكم أخذتموهن بأمانة الله واستحلتم فروجهن بكلمه الله ولهنَّ عليكم رزقهنَّ وكسوتهنَّ بالمعروف». روایت شده است از پیامبر اکرم (ص) که فرمودند: در خطبه الوداع: «تقوا پیشه کنید درباره زنان همانا آن‌ها را به امانت خداوند گرفته‌اید و آن‌ها به نام خداوند بر شما حلال شده‌اند و حق آن‌هاست بر شما که رزق‌شان و پوشاک‌شان را به طور معروف بدهید» (مجلسی، ۱۳۳۶: ۲۳۴).

۲- روی عن امام زین العابدین (ع) «المعرفة برسالة الحقوق اما حق رعييتك بملك النكاح، فإن تعلم أن الله جعلها سكناً ومستراحاً وأنساً وواقعية كذلك كل واحد منكم ما يحب أن يحمده الله على صاحبه يعلم أن ذلك نعمة منه عليه ووجب أن يحسن صحبة نعمة الله يكرمها ويرفق بها وإن كان حقتك عليها اغلظ وطاعتك بها ألزم فيما أجببت وكرهت ما لم تكن معصية، فإن لها حق الرحمة والمؤانسة وموضع السكون إليها قضاء اللذة التي لا بد بين قضائها وذلك عظيم ولا قوة الا بالله»: «اما حق همسرى که زیر دست توست آن است که بدانی خداوند متعال او را وسیله آرامش و آسایش و انیس و مونس و نگهدارنده نفر (از انحراف) قرار داده است و هم‌چنین هر یک از شما زن و شوهر باید به خاطر وجود همسرش خدا را شکر کند و بداند که این نعمت را خداوند به او داده و لازم است که با نعمت خدا خوش‌رفتاری کند و آن را گرمی دارد و با او بسازد و گرچه حق تو بر همسرت سخت‌تر و اطاعت او از تو لازم‌تر است نسبت به آنچه که تو بخواهی یا

نخواهی، تا وقتی که خواسته تو معصیت خدا نباشد، او باید فرمان تو را ببرد، با این همه، همسر، حق نوازش و همدمی و جایگاه آرامش دارد. جایگاه برآوردن لذتی که تو ناگزیر از آنی و این حق بزرگی است، هیچ نیرو و توانی جز به خدا نیست».

امام سجاد(ع) در این فراز بیان بسیار زیبا و کاملی را در رابطه با نفقه همسر بیان می‌فرمایند: فردی که همسری را به ازدواج خود درآورده، نسبت به او وظیفه سرپرستی دارد و باید با او با مهر و احسان رفتار کند و با او مدارا کند و باید بداند که آنچه از وی بهره‌برداری می‌کند نعمتی است از جانب خدای متعال، پس باید این نعمت را پاس بدارد و رعایت کامل آن را بنماید.

روایات زیادی بر وجوب نفقه زوجه دلالت می‌کند از جمله چند روایت اول که از پیامبر گرامی اسلام(ص) نقل شده است و مورد استناد فقهای امامیه و عامه می‌باشد. *امام صادق(ع)* می‌فرماید: «زنی خدمت پیامبر آمد و از حق زوج بر زوجه سؤال نمود، پاسخ‌اش را شنید سپس از حق زوجه بر زوج سؤال نمود پیامبر فرمود: «یکسوهامن‌العری ویطعمها من الجوع و اذا انبت غفر لها»؛ «حق زن بر همسرش آن است که او را از برهنگی پوشانده و از گرسنگی اطعام داده و به هنگامی که مرتکب گناه می‌شود و مورد بخشش قرار دهد. هند همسر *ابی سفیان* خدمت پیامبر مشرف شد و عرض کرد: «بی سفیان مرد خسیسی است و خرجی کافی نمی‌دهد که من و فرزندم را کفایت کند، مگر اینکه خودم مخفیانه بردارم و او نفهمد، آیا بدین سبب مرتکب گناهی می‌شوم؟ پیامبر(ص) فرمود: «خذی مایکفیک و ولدک بالمعروف»؛ «به مقداری که تو و فرزندت را کفایت کند به شایستگی از اموال او بگیر»، از حدیث فوق روشن می‌شود که:

اولاً: رفع نیازهای زندگی زن و فرزند بر عهده مرد می‌باشد.

ثانیاً: چنانچه مرد پرداخت نکند زن می‌تواند خودش بردارد.

ثالثاً: زن باید به «معروف» بردارد یعنی اسراف و تبذیر نکند(بحر العلوم: ۱۴۰۳ق: ۲۳۹). پیامبر در خطبه حج [الوداع راجع به حق زن بر شوهر فرمود: «فعلیکم رزقهن و کسوتهن بالمعروف...»؛ «پس بر شما باد خوراک و پوشاک زنان‌تان با نیکی و شایستگی». در روایت فوق علاوه بر وجوب اصل نفقه(پوشاک و خوراک)، به خوب بودن و شایسته بودن آن‌ها نیز تکلیف شده است.

روایات فراوانی به اصل وجوب نفقه همسر و هم‌چنین مقدار و حدود آن تصریح کرده‌اند:

امام صادق (ع) می‌فرماید: «زنی به حضور پیامبر اکرم (ص) آمد و از حق زوجه سؤال کرد حضرت فرمود؛ حق زن بر همسرش آن است که او را برهنگی بپوشاند و از گرسنگی برهاند و به هنگامی که گناهی مرتکب می‌شود او را ببخشد». پیامبر اکرم (ص) فرمود: زنی که بدون اجازه شوهرش از منزل خارج گردد، نفقه او بر شوهر واجب نیست تا آنکه بازگردد. در «نهج الفصاحه» می‌خوانیم: «ان اکبر الایم عند الله ان یضع الرجل من یقوت». یعنی بزرگ‌ترین گناه نزد خدا آن است که مردی نان خور خود را سرگردان گذارد.

رسول خدا فرمود: «بر زن لازم است از بهترین عطر استفاده کند، زیباترین لباس اش را بپوشد، خود را به نیکوترین وجه آرایش دهد و صبح و شب همچون طاووس خرامان خود را به شوهر عرضه کند، باز هم حقوق شوهر بیش از این‌هاست».

اگر زن به همین صورت به دستور رسول خدا (ص) عمل کند، شوهرش را برای خود حفظ کرده و او را از چشم‌چرانی و هوس نسبت به دیگران یا رفتن دنبال این و آن حتی به صورت مشروع باز داشته است (رستمی، ۱۳۸۹، فصلنامه فدک سبزواران، ش ۵: ۹-۲۴).

ضمانت اجرای نفقه زوجه

الف) ضمانت اجرای مدنی: اگر مرد نفقه زن را نپردازد بین آن‌ها جدایی انداخته می‌شود، مطابق مقررات قانون مدنی ایران زن برای مطالبه نفقه در یکی از موارد زیر می‌تواند به دادگاه رجوع کند:

۱- نفقه گذشته؛ ماده ۱۲۰۶ در قانون مدنی بر این امر دلالت دارد و ماده ۱۱۱۱ به طور مطلق دلالت دارد.

۲- نفقه آینده؛ با توجه به ماده ۱۱۱۱ قانون مدنی زن می‌تواند از دادگاه بخواهد که نفقه آینده او مشخص شود و دادگاه نفقه آینده را معین و شوهر را به دادن آن محکوم می‌نماید (بولاعی، ۱۳۹۲: ۴۵۶).

ب: ضمانت اجرای کیفری؛ در صورتی که هیچ‌یک از ضمانت‌اجراهای حقوقی در بدست آوردن یا حکم طلاق ممکن نشود و شوهر از دادن نفقه خودداری کند، بعضی از فقها نظر داده‌اند که حاکم دستور حبس زوج را می‌دهد.

نتیجه بحث

از نظر فقه و حقوق اسلام «نفقه عبارت است از نیازمندی‌های زندگی زوجه، که شوهر قانوناً موظف به پرداخت آن است؛ مانند خوراک، پوشاک، مسکن».

هم‌چنین تأمین هزینه کانون خانوادگی و از جمله مخارج شخصی زن بر عهده مرد است و زن هرچند دارای ثروتی هنگفت و چندین برابر شوهر باشد، از این نظر مسئولیتی ندارد و شرکت وی در پرداخت هزینه‌ها، چه از لحاظ مال و چه از لحاظ شغل، وابسته به اختیار و میل و اراده خود اوست.

اسلام به شکل بی‌سابقه در مسائل مالی و اقتصادی جانب زن را رعایت کرده است؛ از طرفی به زن استقلال و آزادی کامل اقتصادی داده و دست مرد را از مال، کار و حق قیومیت زن کوتاه کرده است، و از طرفی دیگر با برداشتن مسئولیت تأمین هزینه خانوادگی از دوش زن، او را از هر نوع اجبار و الزام برای تأمین نفقه و مخارج زندگی معاف کرده است. از سوی دیگر نظر به توجهی که دین مبین اسلام و حقوق اسلام به زن داشته است در میزان نفقه ملاک حال و وضعیت زوجه است. بنابراین به تناسب شرایط فردی، اجتماعی و خانوادگی نفقه زوجه متغیر می‌گردد. هرچند که پرداخت این نفقه را مشروط به دائمی بودن عقد و تمکین زن از مرد می‌داند. بنابراین فقه اسلام گذشته از اینکه روابط معنوی بین زوجین را مد نظر داشته است و احکامی را در جهت تداوم این رابطه تشریح کرده است به جنبه‌های مالی که ملازمه بادوام این رابطه را دارند نیز پرداخته است.

کتابنامه

قرآن کریم

- امامی، سید حسن. ۱۳۶۸ش، **حقوق مدنی**، تهران: کتابفروشی اسلامیة.
- بحر العلوم، محمد بن محمدتقی. ۱۴۰۳ق، **سعة الفقیه**، تهران: مکتبة الصادق.
- بندر ریگی، محمد. ۱۳۷۴ش، **فرهنگ جدید عربی- فارسی منجد الطلاب**، بی جا: انتشارات اسلامی.
- بولاعی، رضا. ۱۳۹۲ش، **قانون مجازات اسلامی نموداری**، بی جا: چتر دانش.
- حر عاملی، شیخ محمد بن الحسن. ۱۴۱۳ق، **وسائل الشیعه (ابواب النفقات)**، بی جا: بی نا.
- حلی، جمال الدین حسن بن یوسف. ۱۳۷۶ش، **تبصرة فی احکام**، برگردان علی محمدی، بی جا: نشر دار الفکر.
- دهخدا، علی اکبر. ۱۳۴۷ش، **لغتنامه**، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- صفایی، سید حسین و اسدالله امامی. ۱۳۷۴ش، **نکاح و انحلال آن؛ از مجموعه حقوق خانواده**، تهران: دانشگاه تهران.
- قرائتی کاشانی، محسن. ۱۳۸۳ش، **تفسیر نور**، ج ۱۱، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- مجلسی، محمدباقر. ۱۳۳۶ش، **بحار الأنوار**، تهران: مکتبة الاسلامیة.
- منصور، جهانگیر. ۱۳۹۳ش، **قانون مدنی**، ج ۳، چاپ ۹۵، تهران: نشر دیدار.

مقالات

- رستمی، زهره. ۱۳۸۹ش، «ویژگی‌های زن شایسته از دیدگاه قرآن کریم»، فصلنامه فدک سبزواریان، سال دوم، شماره ۵، صص ۹-۲۴.